

## Архивска конвенција између Краљевине СХС и Краљевине Угарске, 14. децембар 1924.

*АПСТРАКТУМ: У чланку се излаже садржај архивског споразума између Краљевине СХС и Краљевине Угарске који је склопљен 1924. године, као и других докумената који су проистекли из њега, а односе се на разграничење и размену регистратурског материјала и архивске грађе две државе после Првог светског рата. Рад је написан на основу необјављене архивске грађе која се чува у Архиву Војводине.*

*КЉУЧНЕ РЕЧИ: Регистратурски материјал, архивска грађа, архивска конвенција*

### Увод

Мировним уговорима закљученим после Првог светског рата регулисана су многа питања између победничких сила и новонасталих држава с једне и Републике Аустрије, односно Краљевине Угарске с друге стране. Овим уговорима су такође постављена и основна начела поделе, односно размене архивске грађе настале дотадашњим радом државне администрације на територијама које су припале новоствореним државама.

Сенжерменским уговором били су одређени извесни принципи за поделу регистратурског материјала између аустријске републике и држава наследница. Први од архивских споразума склопљених са Аустријом била је тзв. Ренер-Спалајковићева конвенција из 1920. године. Она је без изузетака признала принцип провенијенције и на тај начин потпуно ускратила право Краљевини СХС на драгоцен писани материјал и историјске архиве. Против те конвенције протестовале су како установе, тако и појединци, па се очекивало да буде ревидирана. Српска академија наука образовала је и посебан архивски одбор који је 1922. године израдио детаљан план активности у случају ревизије.

У Бечу је 1923. године склопљена нова конвенција између Краљевине СХС и Аустрије, у којој су таксативно били набројани акти и серије који ће бити предати нашој земљи.<sup>1</sup>

Архивска конвенција између Краљевине СХС и Италије склопљена је октобра 1922, на основу Рапалског мировног уговора. Сва акта „која представљају трагове или успомену на господство Млетачке републике у Далмацији“ припала су италијанској држави.<sup>2</sup>

Тријанонски мировни уговор био је основа на којој је склопљена Архивска конвенција између Краљевине СХС и Краљевине Угарске. Овај међудржавни споразум о узајамној размени писаног материјала и архива закључен је 14. децембра 1924. у Будимпешти.

Чланом 77 и 178 Тријанонског уговора о миру биле су начелно регулисане обавезе Краљевине Угарске и новонасталих држава у погледу писаног материјала, тако да ће: *Угарска без одлагања предати заинтересованим Владама савезничким и удруженим архиве, регистре, планове, исправе и документе сваке врсте, који припадају грађанским, војним, финансијским, судским или другим администрацијама уступљених области. Ако су неки од ових докумената, архива, исправа или планова били измештени, њих ће Угарска вратити на захтев Влада савезничких и удружених, док се нове државе које су произишле из некадашње аустро-угарске монархије и државе које добијају један део територије ове монархије, обавезују, са своје стране, да врате Угарској акта, документе и мемоаре којима нема више од двадесет година и стоје у непосредној вези са историјом или управом угарске територије, а нађу се на пренесеним територијама.*<sup>3</sup>

На основу ових одредаба склопљен је 14. децембра 1924. Споразум између Краљевине СХС и Краљевине Угарске, који се односи на размену регистратурског материјала и архивске грађе.<sup>4</sup>

### Архивска конвенција

Споразум, познатији као Архивска конвенција, садржи 15 чланова којима се подробније одређују начелне обавезе из Тријанонског мировног уговора.

Прва два члана Конвенције односила су се на ствараоце писаног материјала. Краљевина Угарска била је обавезна да преда сав материјал који

---

<sup>1</sup> Владимир Ћоровић, *Историјски лексикон*, Београд, 2006.

<sup>2</sup> Исто.

<sup>3</sup> *Привремени закон о Уговору о миру, протоколу и декларацији закљученом у Тријанону*, Службене новине Краљевине СХС, бр. 140-III, 25. јун 1921.

<sup>4</sup> Архив Војводине (АВ), Ф. 121, Реституције, МПК 13/26, *Споразум склопљен између Краљевине СХС с једне и Краљевине Угарске са друге стране, односећи се на узајамну измену писаног материјала и архива*.

припада искључиво грађанским, војним, финансијским, судским и другим управама *предела уступљеног Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца*, а који се налази како у архивама и регистратурама централних, тако и провинцијалних власти. С друге стране, Краљевина СХС је била обавезна да Угарској преда сав писани материјал који се односи искључиво непосредно на управу и *повесницу угарског државног предела, а налази се на земљишту уступљеном Краљевини СХС*, у смислу чл. 178 Тријанонског мировног уговора. Чланом 8 Конвенције било је прописано да ће се списи предати и у случају да се већ налазе у музејима, библиотекама и другим установама.

Под писаним материјалом се подразумева регистратурски материјал настао радом управних и других власти, укључујући нерешене и неуручене предмете, затим јавни регистри (грунтовни, рударски, железнички и др.), планови (карте, студије, пројекти, копије и олеатне матрице), као и правне исправе (јавни и приватни уговори, тестаменти, концесије, статути, рачуни и др.). За предају су такође били предвиђени помоћни списи и други радни материјал на основу кога су званични акти састављени.

Временски распон регистратурског материјала који је био предмет предаје од стране Краљевине Угарске обухватао је период од 1. јануара 1886. до 30. октобра 1918,<sup>5</sup> док је Краљевина СХС требало да преда материјал настао у периоду од 1. јануара 1898. до 30. октобра 1918. Старији списи нису били предвиђени за размену, али је било одређено да се у случају потребе могу давати на послугу уз закључивање посебног споразума. Такође је остављена могућност да обе стране издају прост или оверен препис оригиналних аката.

Одабирање регистратурског материјала за размену требало је да започне одмах по ступању на снагу Конвенције, а обострана предаја детаљних спискова била је предвиђена у року од шест месеци. Ради примопредаје и контроле целовитости материјала који се предаје, свака страна је требало да именује пуномоћнике – овлашћене изасланике, пре свега архивске стручњаке, као и представнике државне управе. Број изасланика био је ограничен на три члана по врсти управе и они су били овлашћени да врше увид у деловоднике и индексе, али не и помоћне евиденције управе или тајних одељења. Изасланици су били обавезни да чувају службену тајну, а резултат њиховог рада није могао бити јавно објављен у року од десет година од дана ступања на снагу Конвенције. Посебним одредбама је регулисано питање шкартирања, као и трошкова примопредаје.

Поред основног текста, саставни део Конвенције чинило је и 8 анекса, који су се односили на писани материјал железница, пошта, телеграфа и телефона, саобраћајних и водених путева, земљишно-пореског катастра, хидрографске, хидротехничке и метеоролошке службе, војничких места, суд-

---

<sup>5</sup> За предмете који се односе на Хрватску и Славонију овај термин почиње од Угарско-хрватске нагодбе 1868. године.

ских аката, граунтовних књига и матичарских регистара. Потписник Конвенције у име Владе Краљевине СХС био је српски дипломата Тихомир Поповић, а у име Владе Краљевине Угарске, Водианер.<sup>6</sup> Конвенција је ступила на снагу 7. априла 1925.

На основу овако закљученог Споразума Краљевина СХС је требало да добије обиман и драгоцен писани материјал, значајан не само са историјског, већ и политичког, правног и економско-финансијског гледишта, који је у том тренутку био неопходан за сређивање и ликвидацију многих практичних питања.

То су пре свега били оснивачки акти, статуту и друге исправе фондова којима је до тада руковало, односно вршило надзор мађарско Министарство унутрашњих дела,<sup>7</sup> затим инвентари и биланси жупанија Ваш, Зала, Барања, Бачка, Торонтал и Чонград, као и општина пресечених граничном линијом чији имовинско-правни односи још увек нису били уређени према одредбама мировног уговора. Потраживали су се, осим тога, списи у вези са 38.000 јутара шуме имовне општине 14. граничарског пука у Белој Цркви и Конвикта у Новом Сегедину, затим списи о „шајкашким ритовима“ (откуп иберланда 4., 5. и 6. банатског и дунавског залива), списи о укидању породичних задруга у бившој Војној граници и деоби граничарских породица, списи жупанијских и општинских зајмова за упис деоница ради градње вициналних железница, као и списи депозита малолетних лица при печујском, залаегерском и сомбатхелском сирочадском столу. Из Мађарске се потраживао и регистратурски материјал који се односио на административне школске списе и пензије просветних радника, на задужбине, уметничке предмете и тзв. историјске архиве.

Највећи део ових докумената односио се на питања која су била у надлежности Министарства унутрашњих дела Краљевине СХС. Због тога је ресорни министар већ 15. маја 1925. донео решење којим је детаљно регулисан поступак припрема за примопредају. У четири одељка детаљно су разрађене и набројане обавезе државних органа свих нивоа, а шкартирање безвредног регистратурског материјала је изричито забрањено на период од годину дана.

Према решењу, свим пословима који се односе на извршење Конвенције, а спадају у надлежност Министарства унутрашњих дела руководи Одељење за Банат, Бачку и Барању. Општа обавеза великих жупана и поджупана у Сомбору и Великом Бечкереку, окружног начелника у Чаковцу, среских и градских начелника и сирочадских столова са територије Баната,

---

<sup>6</sup> АВ, Ф. 121. Реституције, МПК 13/26, *Споразум склопљен између Краљевине СХС с једне и Краљевине Угарске са друге стране, односећи се на узајамну измену писаног материјала и архива.*

<sup>7</sup> Питање ових фондова било је регулисано чл. 249 и 256 Тријанонског мировног уговора.

Бачке, Барање, Међумурја и Прекомурја била је да одмах започну прикупљање података о писаном материјалу који се потражује. Истовремено, требало је и да се издвоје списи који ће се предати мађарској страни. По завршетку ове фазе, задужени државни органи требало је да сачине два извештаја, било да су позитивни или негативни – први у року од 30 дана, а други, коначан, у року од 90 дана. Као обавезан део ових извештаја био је предвиђен исказ предмета који се потражују из Угарске како у оригиналу, тако и у препису, са сигнатурама првостепених и другостепених власти и ознаком надлештва од кога се траже, а са друге стране исказ предмета који ће се издати Угарској.

Највећи део решења односи се на посебне обавезе државних органа у вези са појединим категоријама списа, због њихове важности. То су пре свега списи у вези са унутрашњим пословима, као што су евиденције ухапшених и осуђених лица, матични листови активних и пензионисаних чиновника, жандарма који су раније били у мађарској државној служби, списи о жандармеријским станицама (планови, закупни уговори и др.).

Великим жупанима изричито је наложено да сачине исказе однетих архива среских и окружних начелстава, затим аката која су послата у Будимпешту као прилози жупанијским извештајима и нерешених предмета, нарочито спорова пред мађарским управним судовима.

Поджупани су били посебно задужени за попис статута, основних писама и других оснивачких аката фондова и заклада, жупанијских завршних рачуна и инвентара, пензијских фондова, предмета вициналних железница, зајмова и дугова у вези са њима, као и државних матица и њихових дупликата. Као место примопредаје матичних књига изричито је одређена Суботица.

Срески начелници су имали задатак да прикупе податке о списима у вези са концесијама, пашњачким удружењима, правом лова и риболова, изградњом општинских болница, школа и сиротишта, затим објеката локалне привреде, подизањем радничких станова, као и о отцепљењу и припајању пустара појединим општинама. Градске власти су поред овог биле задужене и за попис свих планова (регулационих, водовода, канализације, електричног осветљења, трамваја, јавних зграда) који су по било ком основу својевремено били послати у Будимпешту, затим за списе о сталној новчаној помоћи појединим конфесијама и културним установама, о конверзији дугова, о разграничењу атара и градских уредби о становима.

За овлашћеног изасланика одређен је др Милорад Влашкалин, генерални инспектор Министарства унутрашњих дела – Одељења за Банат, Бачку и Барању, а по једног представника су могле да именују обе жупанијске скупштине,<sup>8</sup> као и Савез војвођанских градова.

---

<sup>8</sup> Бачке и Горонталско-Тамишке жупаније.

Посебном одредбом решења задужен је Државни архив у Загребу да сачини хитан предлог у вези са пријемом архиве некадашњег угарског Министарства за Хрватску и Славонију, а архивски стручњаци *г. Ивић, Шишић и Нађ* већ су били послати у Будимпешту ради одабира, начина ликвидације и преноса ове архивске грађе.<sup>9</sup>

Министарство просвете Краљевине СХС је 3. априла 1926. именовало посебну делегацију ради пријема архивалија из своје надлежности.<sup>10</sup> Радило се пре свега о административним школским списима, школским архивама, али и о списима везаним за задужбине и уметничке предмете.

Ова делегација је 10. маја у Будимпешти започела рад на преузимању архивског материјала. За прва три дана прегледано је и припремљено за транспорт преко 1000 предмета текуће административне природе. Већ тада је уочено да је списак аката који су саставиле мађарске власти непотпун. Наиме, Патронат Српске православне гимназије у Новом Саду, административне власти црквено-школске аутономије у Војводини, Хрватској и Славонији и школска надлештва за *Међимурје и пограничне делове* нису до тада доставили извештаје са пописом списа које потражују из ресора Министарства вера и просвете Краљевине Угарске. Делегација је о овоме известила Министарство просвете СХС и захтевала да јој се ови извештаји доставе, како би могла да настави рад. Већ у првим извештајима скренута је пажња Министарству да би приликом постављања нових захтева могла да искрсну спорна питања, без ближих назнака о каквим питањима се ради. Делегација је због тога унапред тражила прецизне инструкције од Министарства.

Према процени чланова делегације укупна количина списа за преузимање износила је 1–2 вагона. Предложено је да се списи хитне административне природе преносе сукцесивно у Министарство просвете у Београду по куририма, као путнички пртљаг.

Архивска грађа историјске и просветно-политичке природе прикупљала би се и одлагала у амбасади Краљевине СХС у Будимпешти, одакле би се транспортовала одједном, након завршеног посла.<sup>11</sup> Министар просвете је 18. маја 1926. донео одлуку да се сви ови списи пренесу у Нови Сад, у просторије које одреди Просветни инспекторат у том граду, уз образложење да у Београду нема довољно простора за смештај, како у згради Министарства, тако и у Државној архиви. У Новом Саду је особље Инспектората требало да среди и издвоји списе који се односе на *Међимурје* и *Прекомурје* ради даље предаје тамошњим просветним инспекторатима, а преостала ар-

<sup>9</sup> Професори Алекса Ивић, Фердинанд Шишић и Јосиф Нађ су као стручњаци за архивску грађу били чланови Југословенске делегације на Мировној конференцији у Паризу.

<sup>10</sup> Чланови делегације били су Јован Живојиновић, директор Мушке гимназије у Новом Саду, Јосиф Нађ, секретар Државне архиве у Загребу и Драгољуб Павковић, секретар Министарства просвете.

<sup>11</sup> АВ, Ф. 121. Реституције, МПК 3/26 и 8/26.

хивска грађа историјско-просветног значаја би се предала Државној архиви у Београду.<sup>12</sup>

Неколико месеци касније ова одлука је измењена на захтев државног архивара Димитрија Кириловића, који је 23. септембра упутио допис Министарству просвете са захтевом да се донесе ново решење и архивска грађа смести у просторије *недавно установљене* Државне архиве у Новом Саду.

Примопредаја архивске грађе добијене од Министарства вера и просвете Краљевине Угарске извршена је записнички 30. октобра 1926, у историјама Државне архиве у Новом Саду.<sup>13</sup> Грађу је државном архивару предао делегат Министарства просвете Јован Живојиновић, директор Мушке гимназије у Новом Саду. Према записнику, укупно је било примљено 1487 свежњева, а сва архивска грађа била је подељена у 9 група:

- I – о вероисповедним и општинским школама
- II – о државним основним школама
- III – о економским (продужним) школама
- IV – о средњим школама
- V – о пензијама
- VI – о грађанским и учитељским школама
- VII – о задужбинама
- VIII – о вероисповедним предметима
- IX – о уметничким предметима.

Већ следеће, 1927. године примљени су тзв. Тителски списи, који су највећим делом садржавали архивску грађу Шајкашког батаљона, а у годинама које су уследиле, па све до Другог светског рата, у Државну архиву у Новом Саду непрестано је пристизала архивска грађа чија је примопредаја углавном била резултат примене Архивске конвенције из 1924. године.

---

<sup>12</sup> АВ, Ф. 121 17/26.

<sup>13</sup> АВ, Ф. 121 19/26.